

خسته حسن و حوزه عاشقان آغبابا - چیلدیر - آخیسکا

دکتر نایله عسکر

ایمیل:

چکیده:

qaracantali@live.com

<https://orcid.org/0000-0002-4723-1135>

وابستگی:

دانشیار پروفیسور

در شمال شرقی آناتولی، حوزه تاریخی عاشقانی وجود داشته که بنیانگذار آن «خسته حسن» بوده است. امروزه به دلیل رویدادهای سیاسی علیه ترک‌های آن منطقه در طول ۲۰۰ سال گذشته، تعیین مجدد مرزها و پاکسازی‌های قومی ملی در این جغرافیا، ناگزیریم از آن حوزه در زمان گذشته سخن بگوییم. حوزه عاشقان آغبابا-چیلدیر-آخیسکا که زمانی بخش عمده‌ای از جنوب غربی قفقاز را تشکیل می‌داد، تحت یک چتر واحد وجود داشت و گوهرهای جاودانی به هنر عاشقی ترک عرضه کرد، اگرچه تحت شرایط سخت، به زندگی خود ادامه می‌داد. در تشکیل این حوزه، خدمات عاشق خسته حسن شایسته ذکر ویژه است. او نقش بزرگی در توسعه هنر عاشقی در شمال شرقی آناتولی داشت و همچنین استاد بسیاری از عاشقان وابسته به این حوزه بود.

در این مقاله، از حوزه‌ای که در نتیجه رقابت‌ها و ستم‌های سیاسی و قومی از هم گسیخته شده است؛ از هنر خسته حسن، از حوزه عاشقی که او بنیان نهاد، از استادان عاشقی که پرورش داد، سخن گفته می‌شود و نقشه قومی و فرهنگی منطقه در پرتو رویدادهای تاریخی ترسیم می‌گردد.

کلمات کلیدی: خسته حسن، حوزه عاشقان آغبابا-چیلدیر-آخیسکا، عاشق شنلیک، ملت، فرهنگ، عاشق

استناد (آپا):

عسکر، ن. خسته حسن و حوزه عاشقان آغبابا - چیلدیر - آخیسکا. ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک"

سال ۰۳، شماره ۰۹، پاییز ۱۴۰۴. ۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

Assoc. Prof. Dr. Naila ASKAR

Email:

qaracantali@live.com

<https://orcid.org/0000-0002-4723-1135>

Affiliation:

Associate Professor

Hasta Hasan and Aghbaba Childir Ahıska Ashuk Environment

Abstract:

There was historical ashuk environment founded by Hasta Hasan in eastern Anatolia and in Southwest Caucasus. Unfortunately, related reason ongoing political events against us, redrawing of borders, of ethnic cleansing in that geography, we're talking about the environment as a past time recently. At that time Aghbaba-Childir-Ahıska which existed in the same environment was living in difficulty. Hasta Hasan had a very important role in this work. He had a great role in the development of the ashuk art in eastern Anatolia and he was the teacher of many ashuk in that region.

We will talk about ashuk environment torn by political and ethnic conflicts, about Hasan's art and ashuk environment founded by him and ethnic-cultural map of the region in this article.

Key words: Hasta Hasan, Aghbaba-Childir-Ahıska ashuk environment, Ashuk Shenlik, nation, culture, ashuk

CITATION (APA):

ASKAR, N. Hasta Hasan and Aghbaba Childir Ahıska Ashuk Environment. Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 03, number 09, Fall 2025, ISSN: 3041-8690.

Dos. Dr. Nailə ƏSKƏR

E-poçt:

qaracantali@live.com

<https://orcid.org/0000-0002-4723-1135>

Mənsubiyyət:

Dosent

Xəstə Hasan və Ağbaba-Çıldır-Axıska aşığı mühiti

Xülasə:

Şimal şərqİ Anadoluda Xəstə Hasanın qurucusu olduğu tarixi bir aşığı mühiti olmuşdur. Bu gün son 200 ildə bu coğrafiyada türklərin əleyhinə cərəyan edən siyasi hadisələr, sərhədlərin yenidən müəyyənəşdirilməsi və milli etnik təmizləmələr nəticəsində o mühit haqqında keçmiş zamanda danışmaq məcburiyyətindəyik. Vaxtı ilə Cənub qərbi Qafqazın böyük bir hissəsini təşkil etmiş, bir tavan altında mövcud olmuş və Türk aşığı sənətinə ölümsüz incilər vermiş Ağbaba-Çıldır-Axıska aşığı mühiti ağır şərtlər altında olsa da həyatını davam etdirirdi. Bu mühitin yaranmasında Aşığı Xəstə Hasanın xidməti xüsusi qeyd edilməlidir. Onun Şimal şərqİ Anadoluda aşığı sənətinin inkişafında böyük əməyi olmuş və eyni zamanda o, bu mühitə bağlı bir çox aşığın ustadı olmuşdur.

Bu yazıda siyasi və etnik çalxantılar, qətləmlər nəticəsində parça-parça olmuş bir mühitdən; Xəstə Hasan sənətindən, onun qurduğu aşığı mühitindən, yetişdirdiyi ustad aşığılardan bəhs edilir, tarixi hadisələr işığında bölgənin etnik və mədəni xəritəsi çəkilir.

Açar sözlər: Xəstə Hasan, Ağbaba-Çıldır-Axıska aşığı mühiti, Aşığı Şenlik, millət, mədəniyyət, aşığı

CITATION (APA):

ƏSKƏR, N. Xəstə Hasan və Ağbaba-Çıldır-Axıska aşığı mühiti. Urmia: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 03, nömrə 09, Payız 2025, ISSN: 3041-8690.

Doç. Dr. Naile ASKER

E-posta:

qaracantali@live.com

<https://orcid.org/0000-0002-4723-1135>

Üyelik:

Doçent

Hasta Hasan ve Ağbaba-Çıldır-Ahıska Âşık Muhiti

Özet:

Kuzeydoğu Anadolu'da Hasta Hasan'ın kurucusu olduğu tarihi bir âşık muhiti olmuştur. Bugün son 200 yılda bu coğrafyada Türklerin aleyhine cereyan eden siyasi olaylar, sınırların yeniden belirlenmesi ve milli etnik temizlemeler sonucunda o muhit hakkında geçmiş zamanda bahsetmek durumundayız. Zamanında Güneybatı Kafkasya'nın büyük bir kısmını oluşturmuş, bir çatı altında mevcut olmuş ve Türk âşıklık sanatına ölümsüz inciler vermiş Ağbaba-Çıldır-Ahıska âşık muhiti ağır şartlar altında olsa da hayatını devam ettirmekteydi. Bu muhitin oluşumunda Âşık Hasta Hasan'ın hizmeti özel belirtilmelidir. Onun Kuzeydoğu Anadolu'da âşık sanatının gelişmesinde büyük emeği olmuş ve aynı zamanda o, bu muhite bağlı birçok âşığın üstadı olmuştur.

Bu yazıda siyasi ve etnik çekişmeler, mezalimler sonucu parça parça olmuş bir muhitten; Hasta Hasan sanatından, onun kurduğu âşık muhitinden, yetiştirdiği üstat âşıklardan bahsedilmekte, tarihi olaylar ışığında bölgenin etnik ve kültürel haritası çizilmektedir.

Anahtar kelimeler: Hasta Hasan, Ağbaba-Çıldır-Ahıska âşık muhiti, Âşık Şenlik, millet, kültür, âşık

CITATION (APA):

ASKER, N. Hasta Hasan ve Ağbaba-Çıldır-Ahıska Âşık Muhiti. Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 03, sayı 09, Sonbahar 2025, ISSN: 3041-8690.

Türk kültürünün ve sosyal hayatının çok zengin ve rengarenk olduğu, geleneklerine sıkı bağlı olan Güneybatı Kafkasya'nın batı kısmını oluşturmuş Kuzeydoğu Anadolu'yu bugünkü siyasi sınırlar içerisinde değil, daha geniş bir coğrafya içerisinde düşünmeliyiz. 1828-1829 yılları arasında başlayan Rus-Osmanlı savaşında Poti, Anapa, Ahıska ve Ahılkelek Osmanlı devletinin elinden çıktı. Bu yenilgiden sonra Ruslar bölgedeki yerli Türklere karşı işgalci siyaset uygulayarak Türklerin önemli bir bölümünü günümüzdeki Türkiye'ye göçe mecbur ettiler. Ahıska ve civarından Türkler yavaş yavaş daha batıya göç ettirildi. Bölgenin Doğu Bayazıt'ten getirilmiş Ermeni muhacirler hesabına toplu şekilde Ermenileştirilmesine başlandı. İlk zamanlar 30 bin, 1828-1829'lu yıllarda ise 100 binden fazla Ermeni Ahıska'ya yerleştirildi (Hacılı, 1992, s. 15).

Rusya'nın gerçek amacı Çar Petro'nun vasiyet ettiği gibi, sıcak denizlere inmek, yani İstanbul ve boğazları ele geçirmek, ya da Rusya'nın kontrolü altına almaktır. Bunun için 24 Nisan 1877'de Rusya "Slav kardeşleri esaretten kurtarmak" bahanesi ile Osmanlı devletine savaş ilan etti. Savaşa çok ciddi hazırlanan Ruslar, Kars, Doğu Bayazıt ve Ardahan bölgesinden hücumla başlayarak önce Doğu Bayazıt'ı, sonra ise Ardahan'ı ele geçirdiler. Bir aylık kuşatmadan sonra Kars da 1877'de 18 Kasım günü düşmana yenik düştü. Bu büyük kaybın ardından Osmanlı ağır şartları olan Ayastefanos (Yeşilköy) Barış Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. 31 Mart 1878'de imzalanmış bu antlaşmanın 13. maddesine göre Osmanlı devleti 1 milyon 410 bin ruble olan askeri tazminatın bir kısmını Ardahan, Kars, Batum ve Bayazıt vilayetleri ile Dobrica'yı Rusya'ya vermekle ödedi (Asker, 2016, s. 7-15).

Ağır şartları olan Ayastefanos (Yeşilköy) Barış Antlaşmasının sonuçlarına göre Osmanlı ordusu "Elviye-yi Selase"den çekildi ve bu topraklar savaş tazminatı olarak Ruslara bırakıldı. Güneybatı Kafkasya'nın büyük bir kısmını kaplayan Batum, Kars, Ahıska, Ardahan, Ağbaba ve Çıldır'da 40 yıllık Rus esareti dönemi başladı. XX yüzyıl başlarından büyük bir karışıklık dönemi yaşayan bölgede 1914'te I Dünya Savaşıyla yeniden Rus-Osmanlı çatışmaları başladı. Rus yönetiminin bilerek meydana verdiği Ermeni çeteleri bölgede büyük katliamlar ve yağmalar yapmaktaydı. On binlerce Türkün ölümüne ve evsiz kalmasına neden olan bu saldırılara karşı yerli Türkler örgütlendiler. Türkler yerli Şura Hükümetleri şeklinde kendini savunan birliklerden Cenub-i Garb-i Kafkas Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar zorlu, cefalı ama şerefli bir yol geçti. Defalarca savaş sonucunda el değişen ve her seferinde yeni ölümler ve yağmalar yaşayan bu bölge nihayet Türk Ordusu tarafından tamamen kurtarıldı. Kazım

Karabekir Paşanın komutasında Doğu Ordusu 1920 yılı 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Eylül'de Göle'yi, 30 Ekim'de Kars'ı, 7 Kasım'da Gümrü'yü ele geçirdi. Bu zaferlerden sonra Ermeniler ateşkes yaparak antlaşma imzalamaya razı oldu. Türkler ilk başta Gümrü Antlaşmasını imzaladı. Bunun ardından Türkiye 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşmasını imzaladı. 19 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşmasıyla ise Moskova Antlaşması resmileştirildi (Asker, 2016, s. 7-15).

Bu antlaşmalara göre Batum, Ahıska, Ahılkelek ve Acaristan bölgeleri Rusya'ya bırakıldı, Nahcivan'a Azerbaycan dahilinde özerklik statüsü verildi, Ağbaba bölgesinin büyük bir kısmı ise Rusya'da kaldı. Ağbaba'nın yerine Rusların 1828'de İran'dan almış olduğu Sürmeli çukuru (İğdir) Türklere verildi. Asırlarca Osmanlı yönetiminde yaşamış Ağbaba'nın nüfusunun büyük çoğunluğu yeni yönetim altında yaşamak istemedi. Bir yıllık bir mübadele süresince onlarca köy tamamen ve otuzun üzerinde köyden yüzlerce aile Türkiye tarafına göç etti. 40 yıl boyunca defalarca ileri geri alınan sınırlar nihayet, bugün mevcut olduğu haliyle belirlendi.

XIX yüzyılın ilk yıllarından bölgede istikrarsızlık ve milletler ve devletlerarası gerginlikler yaşanmaya başlasa da, o dönemde bu coğrafyada mevcut olmuş ve Türk âşık sanatına ölümsüz inciler vermiş âşık muhiti ağır şartlar altında hayatını devam ettirmekteydi. Bu geleneksel işte Âşık Hasta Hasan'ın hizmeti özel belirtilmelidir. Onun Doğu Anadolu'da âşık sanatının gelişmesinde büyük emeği olmuş, ve aynı zamanda o, bir çok âşığın üstadı olmuştur. Rusya ve Osmanlı devletleri arasında imzalanmış Edirne antlaşmasından (1829) sonra yerel halkın sıkıştırılması, göçe zorlanması sonucunda Hasta Hasan da köylüleriyle beraber 1831 yılında doğup büyüdüğü Dırgına köyünden Ahılkelek'in Lebis köyüne göç eder. O, burada temsil ettiği âşık muhitinin tanınmış devamcısı Âşık Nuru'ya üstatlık yapmıştır. Hasta Hasan kendi döneminin tanınmış sanatkârlarından olan Gul Garani, Usta Polad, Âşık Ömer, Âşık İrfani, Âşık Sefili vb. ile atışmış, bir çok üstatname, divani, tecnis, koşma söylemiş ve ünlü âşık gibi şöhret kazanmıştır.

Azerbaycan kaynaklarında formalite (genellikle) olarak Çıldır âşık muhiti diye adlandırılan bu coğrafi mekan, 19. yüzyıldan başlayarak bütünlüğünü kaybetmiş ve gelişen siyasi olaylar, savaşlar, göçler sonucunda 3 ayrı alanda kendi yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu parçalanmayı şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Doğu Anadolu'da kalan, bugün de hala kendi ismi ile yaşamını sürdüren Çıldır kısmı;
2. Ermenistan'a katılan, 1988-1989 yılına kadar yaşamını sürdürebilen Ağbaba kısmı;

3. Gürcistan'a katılan, 1944 yılına kadar yaşamını sürdürebilen Ahıska kısmı.

Bunlardan Gürcistan'a katılmış Meshet-Cavahetiya diye adlandırılmış kısımda daha çar zamanında çok sayıda göçmen Ermeni yerleştirilmiş, yerli nüfusun büyük çoğunluğu Türkiye'ye göçe zorlanmış, son kısmı ise 1944'de Stalin rejiminin uyguladığı tehcir nedeniyle Kazakistan bozkırlarına dağıtılmıştır. Bu nedenle Ağbaba-Çıldır âşık mektebi birbirinden kopuk durumda da olsa, 45 yıl fiilen sadece Çıldır kazasından ve Ağbaba mahalından oluşmuş durumdaydı.

Ağbaba-Çıldır bölgesi güneydoğudan Kars, kuzeyden Ahıska-Ahılkelek, güneyden Gümrü, doğudan ise Borçalı ile çevrelenmiştir. Deniz seviyesinden 1500-2000 metre yüksekte bulunan bu bölge sanatsal özelliklerinden başka doğal güzellikleri ile de dikkat çekmektedir.

Bölgenin Ağbaba kısmı da maalesef 1988 yılında tüm kültürel ve manevi değerleri ile beraber elimizden çıkmış, Ağbabalı âşıklar birlik ve düzenini kaybetmiştir. Toprağından su içmeyen bu gelenek çok özel çabalarla bugün ayakta kalmayı başardıysa da; seyircisini ve etkinliklerini kaybettiği için adından bahsettirilemez duruma düşmüştür. Bugün, bu mektebin Çıldır adını taşıyan kısmı da Anadolu âşık sanatına yaklaşmış durumdadır (Aslan, 1993, s. 21). Tüm bu acı gerçeklerden yola çıkarak ve nedenleri göz önünde bulundurularak bugün sadece büyük Ağbaba-Çıldır-Ahıska mektebinin küçük bir kısmı olan Çıldır bölgesinden bahsetmek mümkündür.

Her ne kadar farklı yönetimlerde, siyasi ve askeri çatışma içerisinde bulunsalar da, bu bölge 1930'lara kadar birbirinden kopuk olmamıştır. Âşıklar birbiriyle bilgi alış-verişinde bulunmuş, atışma ve usta-çırak geleneği devam etmiştir. Bölgeler arasında gidiş geliş mümkün olmuş, nerede olursa olsun âşıklar düğün derneklere serbestce katıla bilmişlerdir.

Türk kaynaklarında Şenlik kolu diye bilinen bu âşık mektebi, kendi başlangıcını, tahmini olarak 1760 yılında Ahılkelek'in Dırgına köyünde doğan ve 1840'da Ahılkelek'in Lebis köyünde vefat eden Hasta Hasan'dan almaktadır. Âşık Hasta Hasan'ın Kuzeydoğu Anadolu'da âşık sanatının gelişmesinde büyük emeği olmuş ve aynı zamanda o, bir çok aşığın ustası olmuştur. Hasta Hasan, Ahıska-Ahılkelek bölgesinde ve Kuzeydoğu Anadolu'da âşıklık geleneğini yaymış, çok az sanatkâra nasip olmuş bir makama yükselmiş, akabinde de Ağbaba-Çıldır âşık mektebini yaratmıştır. Kendinden sonra çok sayıda Türk, Azeri, Gürcü ve Ermeni aşığı onun sanatının etkisinde kalmıştır. Çıraklarından Sefil Lado mahlaslı Gürcü aşığı ve el

şairi Vladimir Beruaşvili üstadının ölümüne yazdığı şiirinde Hasta Hasan'a verdiği değeri göstermektedir:

...Sefil Lado, dünya neyin nesidi?

Gelen geder, müsafir odasıdı.

İnsan öler, feleyin gaydasıdı,

Âşıklık da Hasta Hasan'a galmadı (Hacılar, 2005, s. 168).

Hasta Hasan'ın "Yüzde bir" redifli divanisinde adlarını söylediği çağdaşları hakkında verdiği bilgiler bugün bir kaynak olarak çok değerlidir ve bu namlı el şairlerinin ve âşıkların bilgileri araştırmacılar için bir anahtar rolünü üstlenir:

Ab-ı çeşmin göllerinde sona da bir, gaz da bir,

Süsen sümbül, mor benevşe, bülbül öter yazda bir.

Vagif dertden heberdardır, Gövherin giymeti yoh.

Gul Garanı, Gara Zülal, Aşığ Omar sözde bir.

İçdim aşgın badasını, hem okuyam, hem yayam,

Böyle getmez bu rüzgar, elbet geler bir ayam,

Sene min iki yüz on sekiz, yohdur tarihim sayam.,

Çoh aşıklar geldi-getdi, Hasta Hasan yüzde bir (Şamil, 2012, s. 133).

Hasta Hasanla beraber bu mektebin şekillenmesinde, kendine özgü makam ve repertuarın gelişmesinde onun çağdaşlarından İrfani, Usta Polad, Deli Tomu, Gul Garani gibi sanatkârların da rolü az olmamıştır.

Gerçek adı Süleyman olan İrfani 18. yüzyılın ikinci yarısında Ahıska-Ardahan bölgesinde doğmuştur. Genç Süleyman, medrese tahsili görse de sonralar âşıklığa merak sarmış, şiirlerini de saz havalarına uygun olarak heceyle yazmış, irfan ehli olduğundan şiirlerinde İrfani mahlasını kullanmıştır. Bugün İrfani'den elimizde "İrfani ve Türkmen Kızı" hikayesi, birkaç şiir ve "İrfani" saz havası kalmıştır (Şamil, 2016, s. 8-10).

Gul Garani yaklaşık 1740 yılında Ardahan'ın Değirman köyünde doğmuştur. Mahlasından da anlaşıldığına göre âşık tasavvufî, tarikatla sıkı bağlı olmuştur. Döneminin en usta âşıklarından bir olduğu için bölge ağası Nağı Bey onu yanında tutmuştur. Gul Garani'nin Hasta Hasanla atışması ve bunu konu eden âşık rivayeti vardır. Şiirlerden ve rivayetten anlaşıldığı kadarıyla Hasta Hasan ya Gul Garani'nin çırağı olmuştur ya da onun etkisi altında kalmıştır.

1811-1885 yılları arasında Ahılkelek kazasının Lebis köyünde yaşamış olan Âşık Nuri, Hasta Hasan'ın çırağıdır, sazı ve sözü ondan öğrenmiştir. Âşık Nuri'nin aynı zamanda döneminin en güçlü aşığı olan Âşık Şenlik'in saz ustası olduğu bilinmektedir. Âşık Nuri'nin oğlu Âşık Balakışı de sonralar babasının çırağı Âşık Şenlik'ten bu sanatın inceliklerini öğrenmek için onun yanında çıraklık yapmıştır.

Bu muhitin yapı taşlarından sayılan Çıldırli Âşık Şenlik, yetiştirdiği onlarca çırağı, yarattığı çok sayıda makamıyla Hasta Hasan'dan sonra hakkında en çok bahsedilen büyük ve kudretli âşıktır. Âşık Şenlik sazıyla-sözüyle Azerbaycan ve Anadolu âşıkları arasında köprü olmuş, bu bölgelerin ortak özelliklerini sanatında birleştirmiştir. Âşık Şenlik'in Kars-Gümrü ve Borçalı âşık mekteplerine manevi bağlılığı ve etkisi de bir gerçektir.

Âşık Şenlik'ten sonra da bu gelenek devam etmiş, Şenlik kolu denen ve günümüze kadar ulaşan özel bir mektep yaranmış, Çıldır kısmında da yetişen onlarca büyük âşık bu geleneği unutulmaya bırakmamış, daha da büyütürken yaşatmayı başarmıştır. Ağbaba kısmında da Âşık Şenlik'in çırağı Âşık Nesib'in çabasıyla Âşık Şenlik etkisi daha da gelişmiştir. Yaşadığı zaman itibarıyla Rus işgaline, felaket ve göçlere tanık olan Âşık Şenlik bu bölgeyi terk etmek istememiş, halkının yanında kalmayı tercih etmiştir.

Yaklaşık 40 orijinal makama sahip olan, Borçalı ve Kars âşık mektepleri arasında yerleşen Ağbaba-Çıldır âşık muhiti, kendisinde hem Azerbaycan hem de Anadolu âşıklık özelliklerini birleştirmektedir. Tek sazlı repertuara dayanan bu muhit, âşıklaşmış ozanlar grubuna aittir. Bağdaş kurup oturarak okumak geleneği bu muhitin ortak özelliklerindendir. Ağbaba-Çıldır-Ahıska Âşık mektebi kendi bölgesel spesifikası ile seçilen saz havalarını ve onların yüksek profesyonellikle çalınmasını gerçek sanat kalitesi olarak yaşatmıştır. Âşıklarımız bu makamların kendine has özelliklerini ve benzerliklerini özel muhafazakarlıkla korumuş ve onları muğam (makam) sanatının etkilerinden uzak tutmayı başarmışlardır.

Bu mektebin Çıldır kısmında Âşık İbrahim, Gasım Şenlikoğlu, Âşık Gülistan, Şeref Taşlıova, Murat Çobanoğlu, Murat Yıldız, İlhami Demir, Rüstem Alyansoğlu, Mehmet Hicrani, Nuri Şenlik, Yılmaz Şenlik, Dursun Durdağı, Mürsel Sinan, Maksut Feryadi vb. gibi çıraklıkla yetişen değerli üstatları bu geleneği yaşatmışlar ve yaşatmaya devam etmekteeler.

Bu mektebin Ağbaba kısmında da değerli saz ve söz ustaları yetişmiştir. Âşık Gerib Hasan, Sofu Baba, Dede Derbederi, Goca Ali, Şahverdi Garapapagoğlu, Çorlu Mehmed, Âşık Heyder, Yetim Tapdıg, Yetim Esger, Heste Zernişan, Âşık İsgender Ağbabalı, Âşık Paşa

Göydağlı, Âşık Fahfur gibi sanatkârlar Ağbaba'yı sazında sözünde yaşattılar (Azerbaycan Folklor Antologiyası, 2003, s. 17).

Bu çalışmada Ağbaba-Çıldır-Ahıska âşık mektebinin temel hususları kısaca özetlenmiş, bu mektebin oluşmasından, buradaki büyük sanatkârlarından söz edilmiştir. Bu muhitin adı Hasta Hasanla bağlıdır. Ondan sonra Âşık Şenlik'in bu âşık mektebinde çok önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir. Bundan başka Âşık Şenlik sadece Ağbaba-Çıldır-Ahıska âşık mektebi ve yakın çevresinde bilinmemiş, tamamen Azerbaycan-Türk âşık edebiyatında da âşıklık sanatının gelişmesinde ve sürdürülmesinde büyük etkisi olmuş değerli bir âşık olarak ünlenmiştir.

Kaynaklar

- Asker, N. (2008), Aşıg Nesibin ustaları, Filologiya meseleleri. №6. Bakı.
- Asker, N. (2014), Heste Hasan hakkında giymetli tedgigat, Ozan dünyası. №3(18). Bakı.
- Asker, N. (2015), Ahıska Âşık Muhitinden Bir Usta: Hasta Hasan, Bizim Ahıska. №37. Ankara.
- Asker, N. (2016), Aşıg Nesibin yaradıcılık yolu. Bakı: Elm ve tehsil.
- Aslan, E. (1993), Çıldırli Âşık Şenlik. Hayatı, Şiirleri ve Hikayeleri. (İnceleme-metin-sözlük), Ankara.
- Azerbaycan folklor antologiyası. Ağbaba folkloru. (2003), VIII c. / topl. tert. ed. İsmayilov H., Gurbanov T. Bakı: Seda.
- Hacılar, V. (2005), Gürcüstanda türk halg edebiyatı enenenleri. Bakı: Seda.
- Hacılı, A. (1992), Geribem bu vetende. Bakı: Gençlik.
- Hacıyev, V. (1983), Heste Hasan kimdir? Sovet Gürcüstanı. 12 aprel. Tiflis.
- Hacıyev, V. (1991), Folklorumuzun üfugleri (Azerbaycan-Gürcüstan folklor elageleri tarihinden). Bakı: Yazıcı.
- Şamil, A. (1984), El senetkarlarımız. Hasta Hasan, Şerg gapısı. 20 mart, Nahçıvan.
- Şamil, A. (1986), Hasta Hasan ve müasirleri, Sovet Gürcüstanı. 1 iyil, Tiflis.
- Şamil, A. (2012), Ahısgalı Heste Hasan. Şeirleri ve şeirlerinin yaranması haggındaki sohbetler. Bakı: Elm ve teshil.
- Şamil, A. (2016), Çıldırli Âşık İrfani. Şeirleri, haggındaki destan-revayetler. Bakı: Elm ve teshil.